

Glasovi za pravičnost:

**Žrtve kaznivih
dejanj z oviranostjo
v Sloveniji**

O projektu

Projekt Glasovi za pravičnost (Voices for Justice) se osredotoča na pravice in izkušnje ljudi z oviranostjo, ki so žrtve kaznivih dejanj, in na njihov dostop do pravnega varstva. Projekt sofinancira EU v sedmih državah članicah: Bolgarija, Češka, Hrvaška, Litva, Romunija, Slovaška in Slovenija. V vsaki državi smo izvedli raziskavo, s katero smo prepoznali ključne ovire pri dostopu do sodnega varstva za ljudi z oviranostjo in obetavne prakse, ki dostop do sodnega varstva izboljšajo. V okviru projekta smo pripravili orodja za delo za strokovnjake in strokovnjakinje in žrtve v kazenskopravnem sistemu, s katerimi podpiramo mednarodne standarde za zaščito pravic ljudi z oviranostjo, ki so žrtve kaznivih dejanj.

Projekt je utemeljen zlasti na obveznostih, določenih v Direktivi Evropske unije o pravicah žrtev kaznivih dejanj (2012/29/EU) in Konvenciji Združenih narodov o pravicah invalidov (CRPD).

V brošuri predstavimo ključne ugotovitve raziskave, ki smo jo izvedli v Sloveniji in priporočila za izboljšanje dostopa do pravic za ljudi z oviranostjo, ki so žrtve kaznivih dejanj.

Uvod

Ljudje z oviranostjo se pri dostopu do pravnega varstva soočajo z večplastno sistemsko diskriminacijo.

Direktiva EU o pravicah žrtev kaznivih dejanj (Direktiva 2012/29/EU) priznava nove pravice žrtvam kaznivih dejanj v vseh državah članicah. Žrtvam zagotavlja pravico do spoštljive, uvidevne in strokovne obravnave, brez vsakršne diskriminacije na kakršni koli podlagi. Poleg tega Direktiva poudarja enake pravice žrtev z oviranostjo in pripoznava, da ljudje z oviranostjo doživljajo številne fizične, komunikacijske in druge prepreke pri dostopu in sodelovanju v pravosodnem sistemu.

Prav tako Konvencija Združenih narodov o pravicah invalidov priznava ljudem z oviranostjo enakost pred zakonom in dostop do sodnega varstva, obenem pa uveljavlja pravico do enakosti in nediskriminacije in obveznost držav, da sprejmejo ustrezne zakonodajne, upravne in druge ukrepe za uresničevanje pravic, ki jih konvencija priznava.

To skupaj z Direktivo o pravicah žrtev kaznivih dejanj pomeni, da imajo ljudje z oviranostjo, ki so žrtve kaznivih dejanj, po zakonu popoln in enakopraven dostop v vseh fazah postopka. Odpraviti je torej treba prepreke, ki bi jim lahko omejevale dostop ali sodelovanje.

V Sloveniji nismo nikoli podrobneje raziskali vpliva uvajanja Direktive in konvencije na izkušnje žrtev kaznivih dejanj. Kljub temu smo gradili raziskavo na predpostavki, da ljudje z oviranostjo naletijo na številne prepreke pri uresničevanju pravnega varstva, pomanjkljivo spoštovanje svojih pravic in diskriminacijo. Z raziskavo smo želeli osvetliti izkušnje ljudi z oviranostjo znotraj kazenskega sistema, prepoznati dobre prakse in ozaveščati splošno in strokovno javnost o razvoju in uvajanju Direktive v Sloveniji.

Pravice žrtev kaznivih dejanj

V skladu z Direktivo EU o pravicah žrtev bi morale države članice zagotoviti, da lahko žrtve z oviranostjo v celoti izkoristijo pravice, ki so določene v tej Direktivi, enako kot drugi. K temu spada tudi olajšanje dostopa do prostorov, kjer potekajo kazenski postopki in dostopa do informacij. Pravice vključujejo:

- **Pravica razumeti in biti razumljen:** vsa komunikacija mora biti zagotovljena v preprosti in dostopni obliki. Oblika komunikacije mora biti prilagojena potrebam vsake žrtve.
- **Pravica do informacij:** žrtve morajo biti obveščene o vrstah podpore, ki jo lahko dobijo, kako/kje se lahko pritožijo, kako/kje lahko dobijo zaščito in pravni nasvet. Obveščene morajo biti o svojem primeru, sojenju, če do tega pride, pravnomočni sodbi in drugih pomembnih informacijah.
- **Pravica do podpore:** žrtve imajo pravico do dostopa do brezplačnih storitev podpore, ne glede na to, ali kaznivo dejanje prijavijo uradnim organom ali ne. To pomeni splošno in tudi specializirano podporo žrtvam, vključno z varnimi namestitvami, pomočjo po travmatični izkušnji in svetovanjem.
- **Pravica do sodelovanja v kazenskih postopkih:** žrtve imajo pravico do sodelovanja in zaslišanja v kazenskih postopkih in postopkih poravnalne pravičnosti. Obveščene morajo biti o odločitvah v njihovem primeru, o tem, kako je mogoče odločitve, s katerimi se ne strinjajo spodbijati in kako lahko zahtevajo odškodnino.
- **Pravica do zaščite:** žrtve morajo biti zaščitene pred nadaljnjo škodo ali kršitvami pravic s strani storilca ali samega pravosodnega sistema. To lahko vključuje uvedbo posebnih zaščitnih ukrepov, zlasti med sodnimi postopki.

Ključne ugotovitve raziskave¹

Čeprav so bile po spremembi Zakona o kazenskem postopku leta 2019 narejene nekatere izboljšave z namenom uvajanja Direktive EU o pravicah žrtev kaznivih dejanj, je kazenskopravni sistem še vedno težko dostopen žrtvam kaznivih dejanj z oviranostjo.

Temeljno področje izboljšav je ozaveščanje in zagotavljanje osnovnih relevantnih informacij o pravicah žrtev z oviranostjo v kazenskih postopkih.

Med raziskavo smo naleteli na nedostopne in pomanjkljive podatke o žrtvah in predvsem o žrtvah z oviranostjo ter o ljudeh z oviranostjo nasploh. Ključnega pomena je zbiranje podrobnih statistik in razčlenjenih podatkov o ljudeh z oviranostjo in žrtvah z oviranostjo, ki bi lahko prispevali k spremljanju dostopa do pravic žrtev z oviranostjo v kazenskih postopkih in zagotavljanju ustrezne razporeditve sredstev.

Spletna in nespletna gradiva je potrebno izboljšati in odstraniti ovire, ki otežujejo ali preprečujejo fizični in komunikacijski dostop žrtev kaznivih dejanj z oviranostjo do postopkov ali podpornih služb. Informacije so slabo dostopne za ljudi z oviranostjo, ki živijo v zavodih, dostop do uveljavljanja njihovih pravic pa je močno omejen.

Nedostopnost je še bolj izrazita pri ljudeh z intelektualno in psihosocialno oviranostjo in pri ljudeh z gluhoslepoto, kjer lahko pristop institucij in strokovnjakov pomembno vpliva na izid celotnega procesa, vključno s kakovostjo življenja žrtve. Neustrezna obravnava žrtev v vseh fazah kazenskega postopka lahko povzroči ponovno viktimizacijo, obtoževanje žrtve, zmanjševanje teže kršitve, ki jo je doživela, in dodatno poslabšanje njenega položaja, kar je v neposrednem nasprotju s cilji Direktive.

Posebno pozornost je potrebno nameniti zagotavljanju podpore, ki zagotavlja učinkovito komunikacijo in izpolnjuje druge potrebe žrtev z oviranostjo. Zagotavljanje kakovostnega usposabljanja, vzpostavitev koordinacije med službami in pravosodnim sistemom ter razvoj zagovorniških storitev so druge ključne točke, ki jih je treba izboljšati.

Med raziskavo se je pravica do spremljanja zaupne osebe izkazala za izjemno pomembno v vseh fazah kazenskega postopka, v praksi pa je ta pravica še vedno pogosto kršena. Tudi zagotavljanje pravice žrtvam, da se izognejo stiku z obdolženim, je premalo izkoriščeno, sodišča pa premalokrat uveljavijo pravico do preprečitve neželenih stikov. Ne zadostna je tudi geografska pokritost sistema podpore žrtvam kaznivih dejanj z oviranostjo, saj je bila na Okrožnem sodišču v Ljubljani ustanovljena služba za podporo žrtvam, druga sodišča pa takšne storitve ne zagotavljajo.

1 Glasovi za pravičnost, 'Žrtve kaznivih dejanj z oviranostjo v Sloveniji' (2022) str. 37-38.

Žrtve imajo pravico do brezplačne psihološke in druge podpore, ki jo zagotavljajo centri za socialno delo in druge organizacije. Ni pa jasno, kakšne so naloge socialnih delavcev, kdo bi moral izvajati tovrstne podporne storitve in kako naj se izvajajo. Podporna mreža obstaja, vendar je nezadostna ali pa ni specializirana za pomoč žrtvam kaznivih dejanj z oviranostjo.

Raziskava opozarja na stigmo, ki še vedno prizadene ljudi z oviranostjo, ki so žrtve kaznivih dejanj, pri čemer izpostavlja področja in teme za nadaljnje raziskave in ukrepanje, da bi ljudje z oviranostjo lahko dostopali do svojih pravic.

Ovire pri dostopu do pravic²

Pravosodni sistem je zelo formaliziran. Postopki so pogosto zapleteni, zahtevni in stresni. Pravni jezik, uradni prostori in hierarhija so lahko zastrašujoča, bodisi na policijski postaji, odvetniški pisarni ali sodni dvorani.

Ljudje z oviranostjo se soočajo s številnimi izzivi, ki jim lahko še posebej otežijo dostop do pravic. Raziskava Glasovi za pravičnost je pokazala, da se ljudje z oviranostjo pri dostopu do pravnega varstva, soočajo z večplastnimi ovirami in diskriminacijo. Nekaj jih opišemo spodaj:

Informacijske in komunikacijske ovire

Informacije o pravicah in sodnem postopku so pogosto zagotovljene na nejasen, zapleten, tehničen ali nerazumljiv način.

Primer: Žrtev z intelektualnimi ovirami prejme pismo o pravicah v zapletenem pravnem jeziku, ki ga kdo brez pravnega znanja težko razume. Pismo o pravicah mora biti na voljo v preprostem jeziku ali lahko berljivi obliki.

Fizična dostopnost prostorov in okolja

Zgradbe so lahko težko dostopne ali celo povsem nedostopne za ljudi z oviranostjo. To vključuje policijske postaje, sodne dvorane in podporne službe. Fizične ovire otežujejo dostop do podpore, prijave kaznivega dejanja in sodelovanja v preiskavi ali sojenju.

Odnos do ljudi z oviranostjo

Zaradi stereotipov in predsodkov se lahko zgodi, da ljudje z oviranostjo niso obravnavani enako ali resno v vseh fazah sodnega postopka. Osebo z oviranostjo se lahko obravnava kot nekredibilno, kar lahko pomeni, da kaznivo dejanje sploh ne bo raziskano.

2 Zbirka orodij Glasovi za pravičnost: Komunikacija z ljudmi z oviranostjo, ki so žrtve kaznivih dejanj (2022), str. 9-14.

»Živimo v pritličju in nas pogosto nadlegujejo. Večkrat smo zaradi tega poklicali policijo. Napisali smo prijavo na policijo, ker smo želeli, da se to nadlegovanje neha. A pisnega odgovora ni bilo. Pravijo, da smo čudni.«³

Skrbništvo

Institut skrbništva lahko za ljudi, ki so pod skrbništvom, omeji dostop do pravnega varstva na način, da v večji meri v postopke vključuje osebo, ki izvaja skrbništvo, kot osebo z oviranostjo, ki je udeležena v postopku kot žrtev ali priča.

Konvencija o pravicah invalidov vsem ljudem z oviranostjo priznava pravico do poslovne sposobnosti. Nujno je, da institut skrbništva nadomestimo z boljšimi praksami, ki manj posegajo v pravice ljudi z oviranostjo, kot je npr. odločanje s podporo.

Prav tako se žrtev z oviranostjo, ki je postavljena pod skrbništvo, sooča s posebnim izzivom pri prijavi kaznivega dejanja v primeru, ko je storilec skrbnik ali oseba, ki ji zagotavlja oskrbo.

Sekundarna viktimizacija

Pravosodni sistem lahko žrtev ponovno travmatizira ali povzroči novo škodo. Ljudje z oviranostjo, ki so žrtve kaznivega dejanja, so še posebej ranljivi za sekundarno viktimizacijo, saj pogosto naletijo na ovire pri sodelovanju, ki so moteče, žaljive in diskriminatorne. To velja tudi za situacije, ko pravosodni procesi in postopki niso prilagojeni ali spremenjeni na način, da bi žrtev lahko polno sodelovala. Tveganje sekundarne viktimizacije ni razlog, da človeku z oviranostjo onemogočimo dostop do pravnega varstva. Strokovnjaki v pravosodnem sistemu so dolžni odstraniti in zmanjšati ovire, vključno s tveganjem sekundarne viktimizacije.

Institucionalizacija ljudi z oviranostjo

Ljudje z oviranostjo, ki živijo v zavodih, se soočajo z različnimi ovirami pri dostopu do pravic. Ker živijo v zavodu, imajo že na splošno omejen dostop do zunanjega sveta. Premalo so obveščeni o svojih pravicah in imajo manj priložnosti za prijavo kaznivega dejanja. Če že, se jim pogosto ne verjame ali pa pristojni zadevo v reševanje raje prepustijo zavodu, kjer človek živi.

Zlorabe in nasilje v institucijah so pogosto minimalizirane, normalizirane in spregledane.

3 Glasovi za pravičnost, 'Žrtve kaznivih dejanj z oviranostjo v Sloveniji' (2022), str. 27.

“Zlorabe so v zavodu tabu tema in jih je veliko. Spomnim se primera človeka, ki mu tega nihče ne bi pripisal, potem pa so ugotovili, da nekoga redno zlorablja. V tem primeru se ni zgodilo nič. Premestili so ga na drug oddelek. Storilca so iskali in našli, nič drugega pa se ni zgodilo.”⁴

Nekatere oblike nasilja in zlorab, ki se dogajajo v institucijah (ne glede na to, ali gre za velike zavode, domove za oskrbo ali bivalne enote), v nacionalni zakonodaji niso priznane kot kaznivo dejanje. Ponekod so načini uporabe prisile dovoljeni in določeni z nacionalno zakonodajo, čeprav so takšna dejanja enaka mučenju, nečloveškemu in ponižujočemu ravnanju, ki je v nasprotju s 3. členom Evropske konvencije o človekovih pravicah in s 15. in 16. členom Konvencije o pravicah invalidov. Dejanja, ki se izvajajo z uporabo sile, ljudje pogosto občutijo kot nasilna dejanja. Izvajanje prisile na splošno zahteva določeno stopnjo nasilja.

“Ko sem prišla, so mi rekli, da se naj slečem do golega. Njih je bilo več, stali so in so me gledali. A veste kako je to ponižujoče.”⁵

»Še zdaj imam nočne more o tem, kako so me enkrat dali v prisilni jopič. Zbudim se ves poten.«⁶

Za vse organe in strokovnjake je pomembno, da poznajo pravice ljudi z ovirami in ravnajo v skladu z Direktivo o pravicah žrtev. Vsi ljudje, ki so žrtve kaznivih dejanj, ki živijo v skupnosti in tisti, ki živijo v institucijah imajo enake pravice dostopa do sodnega varstva. Poleg zagotavljanja uresničevanja pravic v kazensko-pravnih postopkih, pa ne gre pozabiti na pravice ljudi z ovirami, kot jih opredeljuje Konvencija o pravicah invalidov. Brez možnosti življenja v skupnosti in vzpostavitve raznolikih storitev v skupnosti, bodo pravice ljudi, ki živijo v instituciji vedno kršene, ljudje z ovirami pa žrtve teh kršitev.

4 Glasovi za pravičnost, ‘Žrtve kaznivih dejanj z oviranostjo v Sloveniji’ (2022), str. 36.

5 Izjava uporabnice storitve 01 (4. 11. 2022).

6 Izjava uporabnika storitve 02 (4. 11. 2022).

Izboljšanje dostopa do pravic⁷

Vse ljudi z oviranostjo, ki so žrtve kaznivih dejanj je treba prepoznati in obravnavati na spoštljiv, profesionalen, občutljiv in nediskriminatoren način. To je pomembno za vse, ki pridejo v stik z žrtvami, kot so sodni organi, organi kazenskega pregona, pravni strokovnjaki, sodno osebje, službe za podporo žrtvam, socialne delavke, zdravniki in odškodninski organi.

Obstajajo posebna orodja in pristopi, ki lahko v veliki meri zmanjšajo ovire in pomagajo pri komunikaciji ter zagotavljanju dostopnih informacij. Kateri pristop in orodje izberemo, je odvisno od vsake situacije posebej in od specifičnih potreb posameznika, ki je vpleten. Nekaj jih opišemo spodaj:

Dostopne informacije

Dostopne informacije so tiste, ki jih posameznik, posameznica ali skupina, ki so jim namenjene, razumejo in so zanje v tistem trenutku pomembne. To pomeni, da moramo zagotoviti, da jezik v njih ni specializiran ali tehničen, temveč ga lahko razume nekdo brez poznavanja prava ali pravosodnega sistema. Informacijo lahko naredimo dostopno na več dobro znanih načinov:

z znakovnim jezikom, video ali avdio vodniki, dostopnimi spletnimi stranmi, z ojačevalnimi napravami in povečevalniki dokumentov, z brajico, z lahkim branjem idr. Pristojni strokovnjaki in organi so odgovorni za to, da žrtev razume informacije, njihov pomen in posledice.

Učinkovita komunikacija

Učinkovita komunikacija pomeni dialog in zagotavljanje, da lahko žrtve z oviranostjo izrazijo svoje interese, postavljajo vprašanja in povejo svojo zgodbo. Komunikacija mora biti spoštljiva, pozorna in občutljiva za osebne okoliščine posameznika.

Žrtve je treba podpreti, da lahko celovito poročajo o tem, kar se jim je zgodilo. Morda bodo potrebovale komunikacijo preko tolmača, znakovnega jezika, pisnih obrazcev ali podporne osebe, in vse to jim mora biti zagotovljeno. Nekaterim ljudem je v pomoč, če jih spremlja nekdo, ki jih pozna že dlje časa, preživlja čas z njimi in s katerim so razvili odnos zaupanja. Drugim pa je lažje komunicirati s tujcem ali na bolj anonimen način.

7 Zbirka orodij Glasovi za pravičnost: Komunikacija z ljudmi z oviranostjo, ki so žrtve kaznivih dejanj (2022), str. 14-22.

Postopkovne prilagoditve

Postopkovna prilagoditev odstrani ali zmanjša ovire, s katerimi se soočajo ljudje z oviranostjo, tako da lahko uveljavljajo pravico do udeležbe v pravosodnem sistemu. Postopkovne prilagoditve zagotavljajo tudi individualizirano podporo osebi, zlasti za zagotavljanje učinkovite komunikacije. To so lahko spremembe v sodnem postopku (npr. prilagoditev tempa postopka, spremstvo bližnje osebe), postopku obravnave, preverjanju dokazov in pričanju (npr. izogibanje zapletenim vprašanjem, zagotavljanje dodatnega časa za odgovor, omogočanje odmorov in uporaba običajnega jezika), priznavanje alternativnih načinov pričanja, itn.

Najbolj učinkovit in uspešen način za opredelitev potrebnih postopkovnih prilagoditev je osebna ocena, ki poteka v dialogu z žrtvijo z oviranostjo. Taka ocena najpogosteje vključuje multidisciplinaren pristop in poveže strokovnjake s področja prava, podpore žrtvi, oviranosti, komunikacije, socialnega dela idr.

Odločanje s podporo

Odločanje s podporo je personalizirana podpora za sprejemanje neodvisnih odločitev. Podpore lahko zagotavlja strokovnjak, družinski član ali prijatelj. Gre za komuniciranje z osebo z oviranostjo, tako da ji zagotovi informacije, jo posluša in ji pomaga razumeti, kakšne so njene možnosti, tako da lahko ta oseba izrazi svoje želje in sprejema lastne odločitve. To je v nasprotju z 'nadomestnim odločanjem', ko se na primer v imenu osebe z oviranostjo odloča skrbnik, odvetnik ali kdo drug. Tudi kadar strokovnjak oz. skrbnik presodi, da je neka odločitev v 'najboljšem interesu' osebe z oviranostjo, to pomeni, da ne spoštujemo njenih pravic do sprejemanja lastnih odločitev.

Med sodnim procesom je potrebno z osebo z oviranostjo komunicirati in jo informirati neposredno. S tem zagotovimo, da lahko sprejema informirane odločitve o svojem primeru.

Čustvena in osebna podpora

Direktiva o pravicah žrtev določa, da imajo žrtve kaznivih dejanj pravico do čustvene podpore, ki jo ponujajo službe za podporo žrtvam. Lahko imajo tudi pravico do tega, da je oseba, ki jim nudi čustveno ali osebno podporo prisotna v sodni dvorani med obravnavo ali sojenjem, ter da jim pomaga, ko se pripravljajo na tak dogodek.

Tako podporo lahko nudijo starši, sorodnik ali sorodnica, prijatelj, službe za podporo žrtvam, specializirane službe, oskrbovalka ali druga oseba, ki jo žrtve poznajo in ji zaupajo. Nekatere žrtve z oviranostjo želijo imeti s seboj predmet, ki jim je v podporo, kot je denimo kos oblačila, igračo za lajšanje 'stresa' ali verski simbol; druge si za čustveno podporo izberejo žival.

Posredniki

V nekaterih državah so za pomoč pri komunikaciji med sodnim procesom uvedli profil posrednikov (*ang. Intermediaries*). Navadno so to strokovnjaki, kot so psihologi, socialne delavke ali strokovnjaki s področja specialne pedagogike ali duševnega zdravja. Njihova posebna vloga je olajšati komunikacijo. Poznajo sodne procese in postopke ter igrajo ključno vlogo pri priporočanju ustreznih postopkovnih prilagoditev v pomoč učinkoviti komunikaciji.

Njihova vloga je podpirati osebe z oviranostjo, da lahko razumejo in sprejemajo informirane odločitve, in da lahko imajo ključno vlogo pri odločanju s podporo. Zagotavljajo, da je žrtvi z oviranostjo sodni proces obrazložen in se o njem govori tako, da ga razumejo in da lahko med žrtvami in pravnimi strokovnjaki poteka učinkovita komunikacija. To lahko vključuje redne premore, postavljanje vprašanj na nedvoumen način, izogibanje določenim besedam, omogočanje dolgih premorov med vprašanjem in odgovorom ter razumevanje čustvenih namigov, ki jih lahko izraža žrtev, zato da se izognemo nepotrebne stresu. Posredniki so nevtralni in ne smejo delovati kot zagovorniki ali podporne osebe za žrtev z oviranostjo.

Informacije in povezave

- [Več o projektu.](#)
- [Raziskava](#), ki smo jo izvedli v Sloveniji.
- [Priročnik](#) za komunikacijo z ljudmi z oviranostjo, ki so žrtve kaznivih dejanj, v angleškem jeziku.
- [Mednarodno poročilo](#) projekta v angleškem jeziku.

Polno in uradno ime projekta je: Information and Communication: Cornerstones of justice for victims of crime with disability (Informiranost in komunikacija: temelja sodnega varstva za žrtve kaznivih dejanj z oviranostjo) (878604 — InfoCompWDs).

Informacija o sofinanciranju

JUST-AG-2019 / JUST-JACC-AG-2019 – 878604

Brošuro sofinancira program Evropske unije za pravosodje (2014 – 2020).

